

«Lennu» muusikalisest dramaturgiast

KRISTEL PAPP

1983/84. hooaja teatriankeedis nimetab Vilma Paalma Eino Tambergi «Lendu» eesti esimeseks oper-müüdi (TMK, 1985, nr 5). Tõepoolest, miks mitte. Libreto aluseks olnud P. Vežinovi «Barjäär» toob kauge paralleelina meelde Ikarose müüdi, on ju lennuunistus kõikide inimpõlvedega kaasas käinud. Ja lendutõusu on ikka ühendatud loovusega, loomisjõuga. Eino Tamberg ja libretist Arvo Valton puhas-tasid algallika olustikudetailidest, tõstsid olustiku üldmõistete astmele (Baar, Tänav, Haigla), andsid libretole müüdi tunnuseid [«Ehtne müüt (...) on seostatud tõeliseusega, tal on kindel tähendus ning ta peegeldab kujundlik-sümboolses vormis loodust, ühiskonda ja üksikisikut,» öeldakse «Antiigileksikonis»].

Ooperi üks peamõtteid on barjäär kunstnikus ja selle ületamise raskused. Küllap just keskendumine looja siseilma vaatlusele määrab teose kammerliku põhitooni: kahe-teistkümnest pildist (I vaatus: 1. Tänav, 2. Baar, 3. Auto, 4. Kodu=Helilooja töö-tuba, 5. Haigla, 6. Baar, 7. Kodu=Helilooja töötuba; II vaatus: 8. Baar, 9. Järv, 10. Haigla, 11. Tänav ja Haigla, 12. Tänav) on kõige olulisemad intiimsed seitsmes ja üheksas pilt. Barjääriprobleemidega seostub loovuse, loova alge idee poetiseerimine. Tüdruku-loovuse idee kandja muusikalisel materjalil on väga tähendusrikas roll, motiive Tüdruku teemast (näide 1) on põimitud kogu ooperisse, nende kohalolu tähistab vaimset aktiivsust. Lennupüüde motiiv Tüdruku teemast (näide 1 a) viitab kvindikäigu ja punkteeritud rütmiga kaudu tsitaadile Tšaikovski «Luikede järvest» (7. pilt), mõlemas tekib mulje meeletlikust tiibade pekslemisest.

Näide 1

Tüdruku teema antiteesiks on tänavat ja baariseltskonda iseloomustav muusika-line materjal (näited 2 ja 3), mis mõjub agressiivsena, loovust pidurdavana, eriti ere on rumal-groteskne saksofonimotiiv (näide 3 a). Helilooja põhimotiiv (näide 4) kõhkleb otsustusvõimetult minoori ja mažoori vahel (väike või suur tertsi), nii on ta ka muutus-tele kõige vastuvõtlikum.

Niisiis, kolmnurk Tüdruk (loovus) — Helilooja (looja + barjäär) — ühiskond. Mis-gused on nendevahelised muusikalised suhted teose vältel?

Ooper on muusikaliselt materjalilt säästlik ja ühtne (tugiintervallid sekund, kvart, kvint). Tamberg ei taotle karjuvat konfliktisust, erinevaid motiive kõrvutab ta üllatavalt vahetult. Selline horisontaalne ühendamine on hoopis sagedasem kui

Tom-tom
Castag.
Silof.
V-le div.
V-C div.

Näide 2

Näide 3

motiivide samaaegne kõlamine, s. o vertikaalühendus. Viimast siiski esineb, peamiselt teises vaatuses: loova alge esiletung, kus kohakuti kõlab Tüdruku (näide 1) ja Helilooja (näide 4) motiiv; baarimotiiv (näide 3) ja Tüdruku motiiv; tänava muusikaline materjal (näide 2) ja Tüdruku motiiv jne. Põhimotiivid on oma ehituselt, helikõrguselt ja tihti ka tämbrilt enamasti püsivad, muutumatud nagu märgid. Teatud määral on «Lennu» maailmas kõik valmis ja paigas. (Needki jooned võiksid vihjata müüdile.)

Näide 4

Struktuurse tervikkuse tagab pildi algupoole tähtsaima materjali kordumine pildi lõpus. Et aga kõik pildid kummaski vaatuses kulgevad *attacca*, on korduval materjalil kaks funktsiooni: lõpetav ja siduv. Siin on sagedamini kasutatud tänava materjali, vahel võib tajuda isegi mingit rondolikkust (argielu paratamatult kaasa haarav karussell).

Oma väljenduslaadilt läheneb «Lend» XIX sajandi prantsuse lüürilisele ooperile (Massenet, Saint-Saëns). Seda kinnitavad eespool mainitud kammerlikkus ja tähelepanu sisetevusele ning mitu üsna tundelist laulu, mis on paigutatud muusika enamasti katkematusse arendusse lõpetatud või peaaegu lõpetatud numbritena. Kõigepealt Tüdruku laul («Kui mööduja otsib...») esimesel kohtumisel Heliloojaga (3. pilt — Auto). Sellest laulust on tuletatud Helilooja laul («Kui rändur möödub su aknast», 7. pilt — Helilooja töötuba), mis ka Helilooja enda ütluse järgi on Tüdrukust inspireeritud. 3. pildi laulu ostinaatset saatefiguuri värvivad altflöödi, vibrafoni ja tšelesta tämbrid, ent 7. pildis loovad klaveri kolmkolatrioolid ja mõned läägevõitu kadentsid pisut šlaagriliku mulje. Kas Tamberg vihjab, et Helilooja on ikkagi keskpärane anne? Lõpuks, viimases pildis laulab Helilooja nende kahe laulu muusikalist liitvarianti Tüdruku surnukeha juures. 4. pildi (Helilooja töötuba) laulu «Kastiilia ööd» algmotiiv kujundab 7. pildis Tüdruku ootamislaulu («Juba kakskümmend aastat ootan ma maailmarändurit») muusikalist materjali, kuni jõutakse tsitaadini Griegi «Solveigi laulust». Huvitav, et ootamislaulu põhimotiiviga seostub ka lennumotiiv (näide 5 a).

Esimesed neli pilti (Tänav, Baar, Auto, Helilooja töötuba) näitavad meile piiratud ja ükskõikset maailma ning loovuse välgatust selles. 5. pilt (Haigla) kujutab hoopis teistsugust eksisteerimisvõimalust. «Käesolevas ooperis aga on hullus sümbol, mis vastandub «normaalse» baariseltskonna — maailmakabaree esindajate väikekodanlik-rutiinsele mõtlemisele ja vihale kõige vastu, mis on neile mõistetamatu,» selgitab E. Tamberg kavalehel. Muusikalisel materjalil kohtame siin mõningaid juba kuulnud, Tüdruku erakordsete võimetega seostuvaid motiive, kõige meeldejäävam on aga tämbrikarakteristika pildi alguses ja lõpus (flexaton, vibrafon). Tämbriid mängivad kogu ooperis suurt osa (näit Tüdruku-loovusega ühenduvad altflööt, orkestrisse paiguta-

Näide 5

tud rühm koori soprani- ja aldilauljaid, vibrafon, harf, kellamäng). Esimese vaatuse lõpupildis (Kodu) paneb E. Tamberg Helilooja lennuvõimelisuse küll küsimärgi alla, kuid pildi muusikaline kokkuvõte ja vihje edasisele on lootustandev — pildi lõpetab lennumotiiv. Ooperi kulminatsiooniks on lennustseen 9. pildis (Järv), siin kõlavad koos lennumotiiv ja Tüdruku teemast pärinev lennupüüdemotiiv. Et stseeni jõud ja tähendus pääseksid rohkem maksvusele, alustab Tamberg pilti rahuliku linnuhäälelise (I flööt ja pikkloflööt) loodusmaalinga, tardumust ja jäisust öhkub seejärel mono-tonaalselt retsiteerivast minevikujutustusest.

Kulminatsioonile järgneb kriis (10. pilt — Haigla) — Helilooja salgab lennuvõime maha, 11. pildis usub Tüdruk, et ta ei suuda äratada keskpärast tavamaailma ning hukkub. Mingi lahenduse toob viimane, 12. pilt: võib-olla Helilooja siiski suudab barjääri ületada, igatahes kõlavad orkestris jälle lennumotiiv ja lennupüüdemotiiv (tšelesta, vibrafon, harf, kellamäng, sopranid ja aldid) — nagu lunastusele osutades. Helilooja fantaasia hajuks nagu koos Tüdrukuga lõpmatusse loomeavarusse. Kui korraks näibki lõputseen melodraamasse kalduvat (šlaagrilik «Kui rändur möödub...»), siis niisugune kokkuvõte tõstab teose uuesti mõtteooperi tasemele.

On kombeks öelda, et ooperi esimene lavastaja on helilooja ise — oma muusikas. Süvenedes partituuri ja püüdes näha-kuulda ooperis toimuvat läbi helilooja pilgu, olla sõltumatu nähtud lavastusest, kummitab ometigi kahtlus, et tegemist on kõikumise müüdi ja melodraama vahel. Kahju, et Eestimaal on ainult kaks muusikateatrit ja ühe ooperi järjestikused lavastamised on haruldane entusiasm. Muidu võiks paberil arutlemisele kriipsu peale tõmmata ja lasta praktikuil erinevates tõlgendustes veenvalt tõestada, et «Lend» on oopermüüt, ideeoper, melodraama, lüüriline draama jne, sest rikka teose interpreteerimisvõimalused on ju ammendamatud.

E. Tambergi ooper-ballett «LEND» (A. Valtoni libreto P. Vežinovi jutustuse «Barjäär» alusel) esietendus RAT «Estonias» 30. detsembril 1983. Lavastaja M. Murdmaa, dirigendid P. Lilje ja V. Pähn, kunstnik M.-L. Küla. Peaosades: Tüdruk — L. Tammel, M. Eensalu, Helilooja — I. Kuusk, T. Sild, Arst — E. Kärvet, T. Maiste.
